

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 17 – 1/2010.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/1_10/kirjat_mahlamaki_1_10.pdf]

KIRJA-ARVIO:

YLIOPISTOKIRJASTOT TIETOYHTEISKUNNAN MUUTOSAALLOKOISSA

Sinikara, Kaisa 2007: Ammatti, ihminen ja maailmankuva murroksessa. Tutkimus yliopistokirjastoista ja kirjastonhoitajista tietoyhteiskuntakaudella 1970–2005. Helsinki: Helsingin yliopisto. 251 s.

Tiina Mahlamäki

Helsingin yliopiston uskontotieteen laitokselle tehdyn kirjastonhoitajien maailmankuvaa kartoittavan väitöskirjan tekijä, Kaisa Sinikara, on pitkän linjan kirjastoammattilainen ja työskennellyt Helsingin yliopiston kirjaston eri yksiköissä ja eri tehtävissä jo 1970-luvulta lähtien. Hän on siis vahvasti sisäpiiriläinen omassa tutkimuksessaan, jossa kartoitetaan yliopistokirjastojen historiaa, kirjastonhoitajan ammattikuvaa ja koulutusta sekä vertaillaan yliopistojen ja niiden kirjastojen arvomaailmoja. Varsinainen etnografinen tutkimusaineisto koostuu yliopistojen kirjastoissa työskentelevien kirjoittamista elämänhistorioista.

Henkilökohtaisesti olen erittäin iloinen siitä, että yliopistojen kirjastot ja siellä työskentelevät kirjastonhoitajat on nostettu kulttuurintutkimuksen kohteeksi. Entisenä opiskelijana ja kirjastotyöntekijänä, sittemmin tutkijana ja opettajana minulla on aina ollut läheinen ja kunnioittava suhde Turun yliopiston kirjastoon. Työskennellessäni vapaakappalekirjastossa (kirjastossa, jonne tallennetaan yksi kappale kaikista Suomessa julkaistavista painotuotteista) merkitsi se minulle samalla työskentelyä kulttuuriperinnön parissa, yhteiskunnan muistivarannosta huolehtimista. Asiakkaalle kirjasto on näyttäytynyt myös tinkimättömänä palveluhenkisyytenä: asiakkaan tarpeet pyritään aina aikaa ja vaivaa säästämättä kartoittamaan ja myös täyttämään. Palvelu keskeisenä kirjastonhoitajan arvona näyttäytyy myös tämän tutkimuksen tuloksissa.

KIRJASTOT JA TIETOYHTEISKUNTA

Palveluhenkisyys on kokenut suuria haasteita, kun kirjastoala monen muun ohella koki valtavan murroksen 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä – pahvisista kirjastokorteista siirryttiin mikrofilmien kautta ensin cd-rom-muotoisiin ja myöhemmin tietoverkossa sijaitseviin tietokantoihin. Kirjat ja lehdet ovat yhä useammin digitaalisessa muodossa, minkä vuoksi kirjaston asiakkaat voivat tutustua niihin omissa työpisteissään. Informaationhaku on, tiedon yhä enenevässä määrin siirryttyä verkkoon, sekin kokenut valtavia mullistuksia ja informaatioilta vaaditaan yhä enemmän kriittisyyttä suhteessa kasvavaan tietomäärään. Myös mielikuva kirjastonhoitajasta on muuttunut: pois asiakkaita hyssyttelevästä, pölyisten kirjahyllyjen välissä hiipivästä ja pahvikortteja selailevasta bibliofiilistä kohti jatkuvasti kouluttautuvaa, informaatioteknisen osaamisen kärjessä kulkevaa tietoverkkojen ammattilaista, joka pystyy pitämään aina lisääntyvät langanpäät hallinnassaan ja on valmis oppimaan koko ajan uutta.

KIRJASTONHOITAJAN AMMATTI- JA MAAILMANKUVA TUTKIMUSKOHTENA

Historiallisesti ja yhteiskunnallisesti tarkasteltuna kirjastonhoitajuus nähdään kutsumusammattina ja nimenomaan naisten kutsumusammattina. Siksi ei välttämättä yllätä se tosiseikka, että vasta vuonna 1941 nähtiin tarpeelliseksi säätää asetus, joka edellytti kirjastonhoitajille maksettavan palkkaa. Ei ihme, että ala ei ole miehiä kiinnostanut. Vaikka kirjastonhoitajat ovat akateemisesti koulutettuja ammattilaisia, he elävät edelleen palkkakuopassa.

Sinikara tarjoaa historiallisen katsauksen paitsi tietoyhteiskuntakehitykseen yliopistokirjastoissa myös yliopistokirjastojen, kirjastonhoitajien ammatin ja koulutuksen kehitykseen. Työn keskeiset kysymykset ovatkin: Miten tietoyhteiskunnan kehitys on muuttanut kirjastotointa ja kirjastonhoitajien ammattikuvaa? Miten tietoyhteiskuntakehitys on vaikuttanut kirjastonhoitajien arvoihin ja maailmankuvaan? Tutkimuksessa esitetään lukuisia, eritasoisia kysymyksiä, joihin vastataan yhtä lukuisin aineistoin (s. 71–72). Tämä näyttää ensisilmäyksellä ongelmalliselta ja saattaa sitä ollakin. Mutta on myös muistettava, että tutkimus ja sen tulokset koostuvat suurelta osin niin sanotusta hiljaisesta tiedosta, jota kirjoittaja on vuosikymmenten aikana sisäistänyt. Hiljaiseen tietoon ei voi ”viitata”, sitä ei voi kirjata lähdeluetteloon, mutta tutkimuksen kohdeympäristön syvälinen tuntemus läpäisee koko tutkimuksen. Kirjoittaja kertoo myös pitäneensä havainnointi- ja tutkimuspäiväkirjaa, joten on sääli, ettei tähän aineistoon viitata useammin. Sen avulla olisi voinut laajemmin avata tutkimuksen prosessiluonnetta sekä hiljaisen tiedon syntyä ja toimintaa.

Tutkimusaineisto koostuu 30 kirjastotyöntekijän (ei siis pelkästään kirjastonhoitajien) elämäntarinasta, tutkijan omasta kenttäpäiväkirjasta, kahden pitkän linjan kirjastoammattilaisen haastattelusta sekä monenlaisesta kirjallisesta ja asiakirjamateriaalista, kuten kirjastoalan julkaisuista, laeista, asetuksista, ohjeistuksista sekä alaa käsittelevistä julkaisuista. Kyse on siis hyvin moniaineistoisesta tutkimuksesta. Sinikara pohtii myös

tutkimuksensa eettisiä ulottuvuuksia sekä omaa tutkijan positiotaan. Hän on osa tutkimaansa yhteisöä ja tuntee suurimman osan vastaajista. Olisikin ollut kiinnostavaa tarkemmin – ehkä juuri kenttäpäiväkirjoihin tukeutuen – autoetnografian menetelmien tarkastella myös tutkijan omia arvoja ja maailmankuvaa sekä niiden mahdollista muutosta kirjastouran aikana – joka siis on kestoaltaan ollut juuri tutkittavan periodin mittainen. Sinikara toki kuvaa työuraansa yliopistokirjaston monissa yksiköissä ja lukuisissa, erittäin vastuullisissa tehtävissä, mutta omaa arvomaailmaa koskevat pohdinnat jäävät vähäisiksi.

KIRJASTOMAAILMA OSANA YLIOPISTON MAAILMAA – JA USKONTOTIEDETTÄ?

Sinikara pohtii myös yliopistokirjastojen paikkaa ja merkitystä osana yliopistoa. Muodostaako kirjasto oman maailmansa yliopiston sisällä? Tähän kysymykseen hän pyrkii vastaamaan vertaamalla yliopistojen julkilausuttuja arvoja hänen kyselynsä vastanneiden kirjastoammattilaisten arvomaailmaan ja maailmankuvaan. Tutkimuksen tulosten mukaan kirjastotyöntekijöiden maailmankuva on osin yhtenäinen yliopistojen arvomaailman kanssa, mutta poikkeaa siitä osin – mikä on ymmärrettävää, kun vertaillaan instituutioita ja sen sisällä työskenteleviä yksilöitä. Opiskelijat tuntuvat näistä yliopiston ja kirjastojen maailmoista puuttuvan, vaikka heille kirjastot ovat kuitenkin avainasemassa. Muutoinkin instituutioiden julkilausutut arvot ja tavoitteet saattavat olla melko kaukana yliopistoissa ja sen kirjastoissa työskentelevien ja opiskelevien ihmisten arkikokemuksista. Kirjastot ovat elintärkeitä opiskelijoille, tutkijoille ja yliopisto-opettajille. Mutta muistavatko he tämän tarpeeksi usein?

Kun tutkimusta tarkastellaan uskontotieteen väitöskirjana, lukijan mielessä herää useita kysymyksiä. Väitöskirja on osoitus uskontotieteen tutkimusalueen laajuudesta sitoutuessaan erityisesti Helsingin yliopiston uskontotieteen laitoksella vahvana harjoitettavaan maailmankuvatutkimukseen. Koulukunnan perustaja ja suunnannäyttäjä on Helena Helve, joka on tarkastellut suomalaisten nuorten maailmankuvaa ja arvomaailmaa sekä niissä tapahtuneita muutoksia. Tälle suuntaukselle on ominaista pitkäkestoisuus, josta Helveen tutkimusten lisäksi erinomaisena esimerkkinä on Juha Pentikäisen yli kymmenen vuoden ajan jatkunut Marina Takalon syvätkä tutkimus. Sinikara jatkaa tätä perinnettä, sillä hänen tutkimuksensa aikajänne jatkuu vuodesta 1970 vuoteen 2005. Helveen esittelemä moniulotteisen maailmankuvan malli toimii työn analyttisenä viitekehystenä.

Kansalaisuskonnon käsitteen avulla Sinikara pyrkii liittämään työtään lähemmäs uskontotieteen ydintä, joskaan tulokset eivät ole kovin vakuuttavia. Hän ei ole tutustunut tai ei ainakaan esittele kansalaisuskontokäsitteen (*civil religion*) syntytaustaa ja sen ympärillä käytyä laajaa kansainvälistä keskustelua. Käsitteen hyödyntäminen perustuu miltei yksinomaan Helveen yhdessä Michael Pyen kanssa kirjoittamaan, sinänsä ansiokkaaseen artikkeliin. Mutta koska laajempi käsitteen ymmärrys puuttuu, sitä ei myöskään pystytä työn analyysissä hyödyntämään. En tiedä, olisiko se tässä tutkimus-

asetelmassa ollut mahdollistakaan. Sinikara ei käytä käsitettä erityisen virheellisesti, mutta ei myöskään osoita perehtyneensä sen taustoihin syvällisesti.

Samantyyppistä pintapuolista tarkastelua esiintyy myös muiden keskeisten käsitteiden suhteen. Sukupuolen käsitettä ei varsinaisesti problematisoida, kirjastoalan naisvaltaisuus on ammatin historiallisesta kehityksestä juontuva tosiasia. Pyhän – uskontotieteen yksi keskeisimmistä käsitteistä – käsitteen problematisointiin ja tutkimushistorialliseen selvittelyyn ei ryhdytä, vaan käsitettä käytetään melko arkijärjen mukaisesti: kirjastoissa on symbolisesti merkityksellisiä ja siten pyhiksi määritettyjä tiloja. Lähteinä käytetään melko paljon sanakirja- ja ensyklopedialähteitä, Wikipediaan viittaamisesta puhumattakaan. Näen myös lähdeongelmana sen, että tarkasteltaessa suomalaisen uskonnollisuuden trendejä viitataan sanomalehtiartikkeleihin, eikä niiden taustalla oleviin Kirkon tutkimuskeskuksen tutkimustuloksiin ja alkuperäislähteisiin. Koska tutkimus koostuu lukuisista, usein vain yhden kappaleen pituisista alalukujen alaluvuista, se on melko katkonaista luettavaa.

Itse suoritin informaatiotutkimuksen opintoja ja työskentelin yliopistokirjastossa 1990-luvun alkupuolen, jolloin elettiin suurten muutosten aikaa. Cd-rom-tietokannat ja hypermedia olivat uusinta uutta. Yhdysvaltalaisiin verkkotietokantoihin otettiin yhteyttä kalliilla modeemiyhteyksillä tiettyyn, ennalta sovittuun kellonaikaan, ja Boolean logiikalla muotoillut hakulausekkeet oli tarkasti muotoiltava etukäteen. Tampereen yliopiston informaatiotutkimuksen laitoksella silloin annettua opetusta (josta vastasi muun muassa kansalliskirjaston johtoon noussut Kai Ekholm) leimasi innostus, innokkuus ja eteenpäinmenon henki, joka tarttui myös opiskelijoihin. Se sai (viimeistään) sisäistämään kirjastojen merkityksen ja korosti kirjastoalan ammattilaisen roolia asiakkaan ja lisääntyvän tieto- ja informaatiomäärän välissä.

TULEVAISUUTEEN SUUNTAUTUNEISUUS

Vaikka teoksessa uskontotieteen näkökulmasta onkin puutteita ja ongelmakohtia, voidaan sitä hyvällä syyllä pitää arvokkaana ekskursiona yliopistokirjastojen historiaan, kirjastonhoitajan ammattikuvan kehitykseen sekä tietoyhteiskunnan vaikutuksiin yliopistokirjastojen toimintakulttuureissa. Erityisen tärkeää on, että se antaa niin sanotusti ”äänen” yliopistokirjastojen henkilökunnalle, informaatioalan ammattilaisille, keskeiselle ryhmälle, jonka ansiosta opiskelijat sekä yliopistojen opetus- ja tutkimushenkilökunta pääsevät tarvitsemansa tiedon lähteille. Kirjasto on muuttunut verkostomaiseksi ja virtuaaliseksi, ja siihen ollaan yhteydessä yhä enemmän omalta päätteeltä: tilataan julkaisuja, uusitaan lainoja, selataan tietokantoja ja luetaan e-kirjoja tai digitaalisessa muodossa olevia artikkeleita. Silti kirjastorakennuksien ja -kokoelmien fyysisuus – tieto siitä, että kirjaston uumenissa on lukuisia kerroksia ja lukemattomia hyllymetrejä ihan oikeita kirjoja, lehtiä ja muita painotuotteita (joita sivumennen sanoen ei tulla koskaan digitoimaan), jotka ovat meidän käytettävissämme. Käytettävissämme ovat myös kirjastoalan ammattilaiset, jotka – ainakin minun kokemukseni mukaan – ovat sisäistäneet palvelun eetoksen ja toteuttavat sitä asiakaspalvelussa asiakkaiden tiedontarpeita kartoittaessaan ja niihin vastatessaan. Kaikki tieto ei vielääkään löydy googlaamalla. Palveluroolista ollaan kuitenkin siirtymässä kohti asiantuntijaroolia, jossa

Tiina Mahlamäki: Yliopistokirjastot tietoyhteiskunnan muutosaloikoissa

tulevaisuuteen suuntautunut ja sen haasteisiin vastaava kirjastonhoitaja työskentelee osana globaalia kirjastoalan verkostoa.

Uskontotieteen dosentti Tiina Mahlamäki työskentelee yliopisto-opettajana Turun yliopiston historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksessa.